

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

У двох томах

Том 2. ОСНОВНІ ГАЛУЗІ

Підручник

За редакцією доктора юридичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України

В. В. Мицика

2-ге видання, змінене

Харків
«Право»
2020

Рецензенти:

А. І. Дмитрів, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України;

Т. Л. Сироїд, доктор юридичних наук, завідувач кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Л. Д. Тимченко, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Університету ДФС України

Авторський колектив:

С. Д. Білоцький, д-р юрид. наук, доц. – розділи 6, 18 (підрозділи 18.1, 18.3, 18.5); *М. В. Буроменський*, д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПН України – розд. 1; *О. В. Буткевич*, д-р юрид. наук, проф. – розділи 3 (підрозділи 3.1, 3.8), 4 (підрозділи 4.8–4.9); *М. М. Гнатівський*, канд. юрид. наук, доц. – розділи 2 (у співавт. з канд. юрид. наук, доц. З. В. Тропнім), 9 (підрозділи 9.1–9.8), 10 (підрозділи 10.1–10.3, 10.5); *О. М. Григоров*, канд. юрид. наук, доц. – розділи 14, 15; *Р. С. Єделєв*, канд. юрид. наук, асист. – розд. 11; *І. М. Забара*, канд. юрид. наук, доц. – розділи 5, 13, 20 (підрозділи 20.2–20.3); *О. В. Задорожній*, д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України, засл. юрист України – розд. 12; *А. О. Кориневич*, канд. юрид. наук, доц. – розділи 9 (підрозд. 9.9), 10 (підрозд. 10.4), 18 (підрозділи 18.2, 18.4, 18.6); *А. В. Льовін*, канд. юрид. наук, доц. – розд. 19; *М. О. Медведєва*, д-р юрид. наук, проф. – розд. 16; *В. В. Мицик*, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України – вступ, розд. 4 (підрозділи 4.1–4.7, 4.10–4.12); *Л. М. Невара*, канд. юрид. наук, асист. – розд. 21; *А. В. Пазюк* – д-р юрид. наук, доц. – розд. 20 (підрозділи 20.1, 20.4–20.6); *О. Р. Посидинок*, канд. юрид. наук – розд. 3 (підрозділи 3.2–3.7); *В. С. Ржевська*, канд. юрид. наук, доц. – розд. 7; *Д. В. Скринька*, канд. юрид. наук, доц. – розд. 17; *З. В. Тропін*, канд. юрид. наук, доц. – розділи 2 (у співавт. з канд. юрид. наук, доц. М. М. Гнатівським), 8

Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / [В. В. Мицик, М. В. Буроменський, М. М. Гнатівський та ін.] ; за ред. В. В. Мицика. – 2-ге вид., змін. – Харків : Право, 2020.

ISBN 978-966-937-808-8

Т. 2 : Основні галузі. – 2020. – 624 с.

ISBN 978-966-937-806-4

У томі 2 підручника з позицій сучасної науки міжнародного права XXI ст. викладені актуальні питання становлення та сучасного стану розвитку і функціонування основних галузей міжнародного права. Матеріал підготовлений з метою вивчення системи міжнародного права, правотворчої і правозастосовної діяльності суб'єктів міжнародного права, вироблення навичок розуміння особливостей міжнародно-правових явищ, розкриття основних напрямів розвитку міжнародного права. Підготовлено відповідно до вимог освітньої програми «Міжнародне право» за спеціальністю 293 «Міжнародне право», галузь знань 29 «Міжнародні відносини», освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» та підготовки до Єдиного фахового вступного випробування з права для вступу на магістерські програми за спеціальністю 081 «Право» та 293 «Міжнародне право».

Для бакалаврів, магістрантів, аспірантів та викладачів юридичних закладів вищої освіти і юридичних факультетів, а також осіб, які цікавляться питаннями міжнародного права.

УДК 341.1/8

© Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатівський М. М. та ін., 2019
© Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатівський М. М. та ін., зміни, 2020
© Видавництво «Право», 2020

==== **Список умовних скорочень**

- ECTS – європейська система трансферу оцінок
EEU – Енергетичний союз ЄС
EUROSOLAR – Європейська асоціація з відновлюваної енергетики
G7/8 – Велика сімка/вісімка
АЕС – атомна електростанція
АС – Африканський Союз
АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії
БАГІ – Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій
БРІКС – група з п'яти держав, що включає Бразилію, Росію, Індію, Китай та Південно-Африканську Республіку
ВДЕ – відновлювані джерела енергії
ВМО – Всесвітня метеорологічна організація
ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПС – Всесвітній поштовий союз
ВР – Виконавча рада Африканського Союзу
ВСІС – Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства
ВТО – Всесвітня туристична організація
ВЯП – відпрацьоване ядерне паливо
ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ГАТС – Генеральна угода про торгівлю послугами
ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі
ГЕС – гідроелектростанція
ГІС – глобальне інформаційне суспільство
ДВС – Домовленість СОТ про правила і процедури, що регулюють вирішення спорів
ДЕХ – Договір до Енергетичної Хартії 1994 р.
ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.

- ДФЄС – Договір про функціонування Європейського союзу
ЕКА – Економічна комісія ООН для Африки
ЕКЄ – Економічна комісія ООН для Європи
ЕКЛАК – Економічна комісія ООН для Латинської Америки і Карибського басейну
ЕСКЗА – Економічна і соціальна комісія ООН для Західної Азії
ЕКОСОР – Економічна і соціальна Рада ООН
ЕнСп – Енергетичне співтовариство
ЕСКАТО – Економічна і соціальна комісія ООН для Азії і Тихого океану
ЄврАзЄС – Євразійський економічний союз
Євратом – Європейське співтовариство з атомної енергії
ЄЕК ООН – Європейська економічна комісія ООН
ЄЕХ – Європейська Енергетична Хартія 1991 р.
ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
ЄПВО – європейський простір вищої освіти
ЄС – Європейський Союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЗВО – заклади вищої освіти
ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації
ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології
ІМО – Міжнародна морська організація
ІРЕНА – Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії
ІТЕР / ITER – Міжнародний термоядерний експериментальний реактор – International Thermonuclear Experimental Reactor
ІФАД – Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку
КЕСКП Комітет з економічних, соціальних і культурних прав
КМП ООН – Комісія міжнародного права ООН
КНР – Китайська Народна Республіка
ЛАД – Ліга арабських держав
МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії
МАР – Міжнародна асоціація розвитку
МАРПОЛ – Конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 р. з Протоколом 1978 р.
МБРР – Міжнародний банк реконструкції та розвитку
МВФ – Міжнародний валютний фонд
МЕА – Міжнародне енергетичне агентство

- МЕКОСУР – Південноамериканський спільний ринок
МЕнП – Міжнародне енергетичне право
МІП – Міжнародне інформаційне право
ММО – Міжнародна морська організація
МНУО – Міжнародна неурядова організація
МОП – Міжнародна організація праці
МПА ЛАД – Міжарабська парламентська асамблея Ліги арабських держав
МІПГІП – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.
МІПЕСКІП – Міжнародний пакт про екологічні, соціальні і культурні права людини 1966 р.
МІПНС – міжнародне право навколишнього середовища
МС ООН – Міжнародний суд ООН
МСЕ – Міжнародний союз електрозв'язку
МФК – Міжнародна фінансова корпорація
МЦВІС – Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів
НАТО – Організація Північноатлантичного договору
НАФТА – Північноамериканська угода про вільну торгівлю 1994 р.
НБСЄ – Нарада з безпеки і співробітництва в Європі
НМІП – новий міжнародний інформаційний (комунікаційний) порядок
ОАД – Організація американських держав
ОАЄ – Організація африканської єдності
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВНС – оцінка впливу на навколишнє середовище
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ОІС – Організація Ісламського співробітництва
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОПЕК – Організація країн-експортерів нафти
ОЧЕС – Організація Чорноморського економічного співробітництва
ПАРЕ – Парламентська асамблея РЕ
ПЕЕСЕА – Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергоефективності та супутнім екологічним аспектам 1994 р.
ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
РАВ – радіоактивні відходи
РАБ ООН – Рада Безпеки ООН
РЕВ – Рада економічної взаємодопомоги
РЕ – Рада Європи
РКЗК – Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р.

Список умовних скорочень

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СОТ – Світова організація торгівлі

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

ТРИМС – Угода про інвестиційні заходи, що мають відношення до торгівлі

ТРИПС – Угода СОТ 1994 р. про торговельні аспекти питань інтелектуальної власності

ФАО – Продовольча та сільськогосподарська організація Організації Об'єднаних Націй

ФКЕГ – Форум країн-експортерів газу

ШОС – Шанхайська організація співробітництва

ЮНЕП – Програма ООН з навколишнього середовища

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ЮНІДО – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку

ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку

ЮНСІТРАЛ – Комісія ООН з права міжнародної торгівлі

ЯЗ – ядерна зброя

ЯМ – ядерні матеріали

==== Вступ

Omne jus hominum causa constitutum
(Всяке право встановлено заради людей)

У Декларації Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури «Вища освіта в ХХІ столітті: підходи і практичні заходи» головним завданням держав-членів проголошено «забезпечувати підготовку висококваліфікованих випускників і відповідальних громадян, здатних задовольняти потреби у всіх сферах людської діяльності шляхом надання можливості отримання відповідних кваліфікацій, включаючи професійну підготовку, що поєднують знання і навички високого рівня, на основі використання курсів і навчальних програм, які постійно адаптуються до сучасних і майбутніх потреб суспільства». Саме такими ідеями керувався колектив кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час написання підручника «Міжнародне публічне право. Основні галузі».

Підручник призначений для ознайомлення студентів 4-го курсу відділення «міжнародне право» з усіма основними галузями та інститутами сучасного міжнародного публічного права, зокрема: *правом міжнародних договорів* – виникнення та розвиток права міжнародних договорів, правоздатність та стадії укладання міжнародного договору, надання згоди на обов'язковість міжнародного договору та його тлумачення; *міжнародним правом прав людини* – поняття, джерела та принципи, його природа та класифікація норм, поняття трьох «поколінь» прав людини, система органів ООН та регіональні системи захисту прав людини, універсальні міжнародно-правові акти у цій сфері, європейська система захисту прав людини та практика Європейського суду з прав людини, права національних меншин та корінних народів; *міжнародним гуманітарним правом* – історія становлення і сучасний стан, джерела, принципи, сфера застосування, основні засади ведення воєнних дій,

класифікація збройного конфлікту на території України (від 2014 р.); *міжнародним кримінальним правом* – поняття права і джерела, поняття міжнародних злочинів та індивідуальна кримінальна відповідальність за міжнародним правом, діяльність міжнародних кримінальних судових установ, основи транснаціонального кримінального права.

Висвітлено такі питання: *права зовнішніх зносин* – органів зовнішніх зносин, дипломатичного права, дипломатичних привілеїв та імунітетів, консульського прав, структури і персоналу консульських установ, функцій консульських установ і консулів та засоби їх здійснення, консульські привілеї та імунітети, право спеціальних місій та їх функції, дипломатичне право міжнародних організацій; *права міжнародних організацій* – його поняття, джерела і принципи, компетенції міжнародних організацій, діяльність ООН та її спеціалізованих установ, регіональних міжнародних організацій, особливості функціонування міжнародних неурядових організацій; *права міжнародної безпеки* – поняття, предмет та джерела права міжнародної безпеки, міжнародно-правові засади загальної та регіональних систем колективної безпеки, міжнародно-правове регулювання роззброєння та скорочення озброєнь, види законного застосування сили у сучасному міжнародному праві. Приділено увагу *мирним засобам вирішення міжнародних спорів* – поняттю та класифікації міжнародних спорів та мирних засобів вирішення міжнародних спорів, дипломатичним засобам такого вирішення, міжнародним засобам ад'юдикації та вирішення міжнародних спорів у межах міжнародних організацій.

Міжнародне трудове право потребує розгляду питань щодо з'ясування його поняття, джерел та принципів, діяльності контрольного механізму за дотриманням норм міжнародного трудового права, визначення міжнародних правових стандартів у сфері праці та регулювання трудових відносин міжнародних цивільних службовців; *міжнародне морське право* передбачає вивчення питань поняття, джерел та принципів, делімітації морських просторів, інституційних механізмів міжнародного морського права; *міжнародне повітряне право* складається з визначення його поняття, функціонування міжнародних авіаційних організацій, з'ясування правового статусу та режиму використання повітряного простору, правового статусу повітряного судна та його екіпажу, правового регулювання міжнародних авіаперевезень і правових стандартів відповідальності авіаперевізників та експлуатантів повітряних суден; *міжнародне космічне право* містить питання стосовно його поняття, джерел та принципів, діяльності міжнародних космічних

організацій, правового режиму космічного простору, правового статусу космічних апаратів та космонавтів, інституту відповідальності у міжнародному космічному праві та проблем техногенного забруднення космічного простору.

У підручнику з позицій сучасного стану науки міжнародного права викладені актуальні питання *міжнародного права навколишнього середовища* – поняття, джерела, принципи права, інституційний механізм, міжнародно-правове регулювання поведінки з небезпечними речовинами, охорона природних об'єктів та середовищ існування; *міжнародного економічного права* – особливості творення джерела і застосування принципів; важливе місце займає міжнародне торговельне право і право СОТ, міжнародне інвестиційне право та міжнародне фінансове право як його підгалузі; *міжнародного енергетичного права* містить поняття, джерела, принципи та інституційні механізми; розглянуті екологічні аспекти міжнародного енергетичного права та міжнародно-правові аспекти міжнародної енергетичної безпеки; *міжнародного атомного права* – вивчає проблеми міжнародно-правового забезпечення фізичної ядерної безпеки, міжнародно-правового забезпечення технічної ядерної безпеки, міжнародного агентства з атомної енергії та міжнародної співпраці з мирного використання атомної енергії.

Міжнародне інформаційне право належить до нової популярної і перспективної галузі права. Основними питаннями для вивчення є поняття та принципи міжнародного інформаційного права, його становлення і розвиток, діяльність інституційного механізму, поняття міжнародно-правового режиму інформації та міжнародна інформаційна безпека; *міжнародне освітнє право* розглядається як галузь сучасного міжнародного права, що формується. Пропонуються такі питання для вивчення: поняття, функції, принципи, джерела міжнародного освітнього права, міжнародно-правові механізми забезпечення права на освіту, освітні системи та освітнє законодавство зарубіжних країн, Болонський процес: принципи, завдання, цілі, етапи розвитку, основні терміни, європейський освітній простір.

Важливу увагу приділено темам: *юрисдикція та імунітети держави* – поняття та види юрисдикції держави, принципи здійснення державної юрисдикції, юрисдикційні імунітети держави та її власності, імунітет найвищих посадових осіб держави; та *населення в міжнародному праві* – основні питання: міжнародна юрисдикція стосовно населення і фізичних осіб, міжнародно-правові питання громадянства, міжнародно-правовий і внутрішньодержавний статус іноземців, осіб з подвійним громадянством та осіб без

громадянства, особливості інституту громадянства ЄС, регулювання питань громадянства в Україні, правовий статус біженців, вимушених переселенців та переміщених осіб, право притулку, інститут екстрадиції в міжнародному праві.

Підручник «Міжнародне публічне право. Основні галузі» спрямовано на вивчення системи міжнародного права, правотворчої і правозастосовної діяльності суб'єктів міжнародного права, насамперед держав. При написанні підручника фахівці ставили за мету вироблення у студентів навичок розуміння особливостей міжнародно-правових явищ, розкриття основних напрямів розвитку міжнародного права.

Розділ 1

ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

1.1. Виникнення та розвиток права міжнародних договорів

Традиція укладати договори є, можливо, одним із найстаріших способів закріплення взаємних прав та обов'язків сторін. Виокремити історію походження міжнародних договорів у загальній історії права майже неможливо, хоча й відомі їхні тексти, що налічують майже чотири з половиною тисячі років. Укладання міжнародних договорів завжди було природним наслідком необхідності підтримувати мирні відносини між народами та державами. Міжнародні договори можна укладати як в усній, так і в письмовій формі, однак у сучасній практиці вони переважно письмові. **Міжнародний договір** – це угода, що регулюється міжнародним правом, закріплює взаємні права та обов'язки суб'єктів міжнародного права, що її уклали, незалежно від того, міститься вона в одному чи кількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретної назви (договір, угода, пакт, конвенція, протокол тощо).

Із часом правила та процедури укладання міжнародних договорів набули юридичного значення, що призвело до появи права міжнародних договорів. Отже, право міжнародних договорів є однією з найстаріших галузей міжнародного права, що продовжує активно розвиватися. У чинному міжнародному праві **право міжнародних договорів** – це сукупність міжнародно-правових норм, що визначають порядок укладення, умови дійсності, дії та припинення міжнародних договорів суб'єктами міжнародного права. Наразі міжнародні договори є одним із найбільш поширених у міжнародному праві засобів закріплення його суб'єктами їхніх взаємних прав та обов'язків.

Право міжнародних договорів протягом майже всього часу свого існування формувалося і розвивалося як звичаєве. Перший вдалий досвід кодифікації норм права міжнародних договорів пов'язаний із укладенням